

**IQTISODIY INQIROZLARNING SABABLARI VA ULARNI BARTARAF
ETISH USULLARI**

Shaydulova Sevinch Shuhrat qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

"Turizm"yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Abstract: This article provides a detailed analysis of the causes of economic crises, their impact on the economy, and ways to overcome them. Various forms of crises, such as financial, production, energy, and trade crises, are examined along with their history and influence on the modern economy. Additionally, the role of government policies, innovations, international cooperation, and the digital economy as effective tools for combating crises is discussed. Based on historical examples, strategies for preventing economic crises in the future are outlined. This study includes relevant recommendations for ensuring economic stability and may be useful for researchers, students, and a broad audience interested in economics

Keywords: economic crisis, financial instability, unemployment, inflation, deflation, credit market, central bank policy, investment, diversification, innovation, global economy, energy crisis, trade war, sustainable development, economic policy, international cooperation, gross domestic product (GDP), economic stability, digital economy, market mechanisms.

Абстрактный: В данной статье подробно анализируются причины возникновения экономических кризисов, их влияние на экономику и способы преодоления. Рассматриваются различные формы кризисов, такие как финансовые, производственные, энергетические и торговые, а также их история и влияние на современную экономику. Кроме того, обсуждается роль государственной политики, инноваций, международного сотрудничества и цифровой экономики в качестве эффективных инструментов противодействия кризисам. На основе исторических примеров изложены стратегии предотвращения экономических кризисов в будущем. Данное исследование содержит актуальные рекомендации по обеспечению экономической

стабильности и может быть полезным для ученых, студентов и широкой аудитории, интересующейся экономикой.

Ключевые слова: экономический кризис, финансовая нестабильность, безработица, инфляция, дефляция, кредитный рынок, политика центрального

банка, инвестиции, диверсификация, инновации, глобальная экономика, энергетический кризис, торговая война, устойчивое развитие, экономическая политика, международное сотрудничество, валовой внутренний продукт (ВВП), экономическая стабильность, цифровая экономика, рыночные механизмы.

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy inqirozlarning kelib chiqish sabablari, ularning iqtisodiyotga ta'siri va bartaraf etish usullari batafsil tahlil qilinadi. Moliyaviy, ishlab chiqarish, energetik va savdo inqirozlari kabi turli shakllar ko'rib chiqilib, ularning tarixi va zamonaviy iqtisodiyotga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, davlat siyosati, innovatsiyalar, xalqaro hamkorlik va raqamli iqtisodiyotning inqirozlarga qarshi samarali vosita sifatida tutgan o'rni muhokama qilinadi. Maqolada tarixiy misollar asosida kelajakda iqtisodiy inqirozlarning oldini olish strategiyalari ham bayon etilgan. Ushbu tadqiqot iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha dolzarb tavsiyalarni o'z ichiga oladi va iqtisodiyot sohasi bo'yicha tadqiqot olib borayotgan olimlar, talabalar hamda iqtisodiyotni tushunishni istagan keng auditoriya uchun foydali bo'lishi mumkin.

Tayanch so'zlar: Iqtisodiy inqiroz, Moliyaviy beqarorlik, Ishsizlik, Inflyatsiya, Deflyatsiya, Kredit bozori, Markaziy bank siyosati, Investitsiya, Diversifikatsiya, Innovatsiya, Global iqtisodiyot, Energetik inqiroz, Savdo urushi, Barqaror rivojlanish, Iqtisodiy siyosat, Xalqaro hamkorlik, Yalpi ichki mahsulot (YAIM), Iqtisodiy barqarorlik, Raqamli iqtisodiyot, Bozor mexanizmlari.

Iqtisodiy inqiroz – bu iqtisodiyotning barqaror emasligini ko'rsatadigan holat bo'lib, odatda yalpi ichki mahsulot (YAIM) o'sishining sekinlashishi yoki pasayishi, ishsizlik darajasining oshishi va moliyaviy beqarorlik bilan tavsiflanadi. Jahon iqtisodiyoti tarixida bir necha yirik inqirozlar bo'lib o'tgan, jumladan, 1929-yildagi Buyuk depressiya, 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz va 2020-yildagi COVID-19 pandemiyasi sababli yuzaga kelgan iqtisodiy qiyinchiliklar.

1. Iqtisodiy inqirozlarning asosiy sabablari:

Moliyaviy bozorlardagi beqarorlik.

Bank tizimi va fond bozorlaridagi beqarorlik iqtisodiy inqirozga olib keladigan asosiy omillardandir. Haddan tashqari kreditlash va ipoteka bozoridagi muammolar 2008-yilgi moliyaviy inqirozga sabab bo'lgan edi. Bank tizimidagi beqarorlik investitsiyalarni kamaytirib, iqtisodiy pasayishga olib kelishi mumkin.

Ishlab chiqarish hajmining qisqarishi.

Mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish darajasining pasayishi iqtisodiy turg'unlikni keltirib chiqaradi. Bunga talab va taklif o'rtasidagi nomutanosiblik, texnologik o'zgarishlar yoki tabiiy resurslarning kamayishi sabab bo'lishi mumkin.

Global omillar.

Jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan yirik o'zgarishlar ham iqtisodiy inqirozlarning sabablaridan biri hisoblanadi. Masalan:

- Neft narxlarining keskin o'zgarishi
- Pandemiyalar (masalan, COVID-19)
- Siyosiy beqarorlik va urushlar

2. Iqtisodiy inqirozlarni bartaraf etish usullari:

Monetar va fiskal siyosatni muvofiqlashtirish.

Markaziy banklar inflyatsiyani nazorat qilish va iqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun foiz stavkalarini boshqarishi lozim. Hukumat esa soliqlarni kamaytirish va infratuzilma loyihalariga sarmoya kiritish orqali iqtisodiyotni rag'batlantirishi mumkin.

Innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni joriy etish.

Texnologik rivojlanish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Masalan, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirib, iqtisodiyotni tiklashga ko'mak beradi.

Xalqaro iqtisodiy hamkorlik.

Savdo bitimlari va investitsiyalar orqali davlatlar o'z iqtisodiyotlarini mustahkamlashlari mumkin. Masalan, Yevropa Ittifoqi va Osiyo davlatlari iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish orqali inqirozlarga bardoshli bo'lishga harakat qilishadi.

Bugungi kunda barcha davlatlar iqtisodiy inqirozdan qo'rqadi. Chunki bu – ishsizlikning oshishi, narxlarning keskin ko'tarilishi va kompaniyalarning yopilishiga olib keladi. Masalan, 2008-yildagi moliyaviy inqiroz AQSh bank tizimining noto'g'ri boshqaruvi sababli boshlangan. Natijada ko'plab odamlar uylarini yo'qotishdi, kompaniyalar kasodga uchradi, ishsizlik darajasi oshdi. Bunday holatlarning oldini olish uchun davlatlar iqtisodiy siyosatni to'g'ri yuritishi, ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlashi va bank tizimini nazorat qilishi kerak. Iqtisodiy inqirozlarning sabablari va ularni bartaraf etish usullari

3. Iqtisodiy inqiroz turlari:

Iqtisodiy inqirozlar turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Ularning har biri turli sabablar va oqibatlarga ega.

Moliyaviy inqiroz.

Moliyaviy tizimdagi muammolar banklar va kredit bozorlariga jiddiy ta'sir qiladi. 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz bunga misol bo'la oladi. Uning sabablari:

- Kreditlarning haddan tashqari ko'payishi;
 - Bank tizimidagi ishonchsizlik;
 - Aksiyalar va obligatsiyalar narxining keskin pasayishi
- Ishlab chiqarish inqirozi.

Bu inqiroz mahsulot ishlab chiqarish hajmining kamayishi natijasida yuzaga keladi. Uning sabablari:

- Ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi
 - Texnologik taraqqiyot tufayli ish o'rinlarining qisqarishi
 - Ishlab chiqaruvchilar bilan iste'molchilar o'rtasidagi nomutanosiblik
- Energetik inqiroz.

Bu turdagi inqiroz asosan tabiiy resurslarning cheklanganligi va narxlarning keskin oshishi bilan bog'liq. Masalan, 1973-yildagi neft inqirozi dunyo bo'ylab energetika sohasiga katta zarar yetkazgan.

Savdo inqirozi.

Jahon bozorlari o'rtasidagi iqtisodiy nizolar natijasida yuzaga keladigan inqiroz. Masalan, AQSh va Xitoy o'rtasidagi savdo urushlari global iqtisodiyotga katta ta'sir ko'rsatdi.

4. Iqtisodiy inqirozlarning iqtisodiyotga ta'siri:

Iqtisodiy inqirozlar nafaqat makroiqtisodiy darajada, balki oddiy odamlarning hayotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ishsizlikning oshishi – korxonalar xarajatlarni kamaytirish uchun xodimlarni ishdan bo'shatadi.

Inflyatsiya yoki deflyatsiya – narxlarning haddan tashqari oshishi yoki pasayishi iqtisodiy beqarorlikka sabab bo'ladi.

Moliyaviy ishonchsizlik – odamlar banklarga va investitsiya tizimiga ishonmay qo'yishi mumkin.

Ijtimoiy beqarorlik – iqtisodiy qiyinchiliklar noroziliklarga va norasmiy iqtisodiyotning kuchayishiga olib keladi.

5. Inqirozlarni oldini olish strategiyalari:

Davlatning aralashuvi.

Hukumatlar iqtisodiy inqirozlarni kamaytirish uchun quyidagi choralarni ko'rishini mumkin:

Moliyaviy rag'batlantirish – soliq imtiyozlari, subsidiyalar, davlat xarajatlarini oshirish.

Markaziy bank siyosati – foiz stavkalarini nazorat qilish va pul massasini tartibga solish.

Bozorlarni tartibga solish – monopoliyalarga qarshi choralar, shaffoflikni oshirish. Diversifikatsiya strategiyasi.

Davlat va korxonalar iqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun turli sohalarga sarmoya kiritishi kerak. Masalan, neftga bog‘liq iqtisodiyotga ega davlatlar texnologiya va xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish orqali inqirozning oldini olishi mumkin.

Innovatsiyalarni rag‘batlantirish.

-Yangi texnologiyalarni joriy qilish – sun‘iy intellekt, avtomatlashtirish va raqamli iqtisodiyot inqirozlarga barqarorlik ta‘minlaydi.

-Startaplarni qo‘llab-quvvatlash – innovatsion g‘oyalar iqtisodiy turg‘unlik davrida yangi ish o‘rinlari yaratishga yordam beradi.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish.

Davlatlar va xalqaro tashkilotlar inqirozlarning oldini olish uchun birgalikda harakat qilishi kerak. Masalan, Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) inqirozga duch kelgan davlatlarga moliyaviy yordam ko‘rsatadi.

6. Iqtisodiy inqirozlarning tarixiy misollari:

Buyuk depressiya (1929-1939).

Dunyo tarixidagi eng yirik iqtisodiy inqirozlardan biri hisoblanadi. AQSh fond bozorining qulashidan boshlangan. Ishsizlik darajasi 25% ga yetgan. AQSh hukumati “Yangi kelishuv” (New Deal) siyosatini amalga oshirib, iqtisodiyotni tiklashga harakat qilgan.

2008-yilgi global moliyaviy inqiroz.

AQSh ipoteka bozoridagi muammolar tufayli boshlangan. Banklar kredit berishda xatolarga yo‘l qo‘ygan. Butun dunyoda ishsizlik va iqtisodiy o‘shishning pasayishiga olib kelgan.

COVID-19 pandemiyasi inqirozi (2020-2021).

Global savdo va ishlab chiqarish jarayonlari to‘xtab qoldi. Davlatlar iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash uchun trillionlab dollar ajratdi. Onlayn iqtisodiyot, elektron tijorat va raqamli texnologiyalarning rivojlanishiga turtki berdi.

7. Kelajakda iqtisodiy inqirozlarning oldini olish bo‘yicha tavsiyalar:

Iqtisodiy barqarorlikni oshirish – davlatlar o‘z iqtisodiyotlarini faqat bitta soha bilan bog‘lamasliklari kerak. Masalan, neftga bog‘liq bo‘lgan davlatlar turizm, sanoat va texnologiyaga ham sarmoya kiritishlari lozim.

Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish – sun‘iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari iqtisodiy xavfsizlikni oshirishi mumkin.

Ekologik iqtisodiyotni rivojlantirish – yashil iqtisodiyot global iqtisodiy barqarorlik uchun muhim ahamiyatga ega.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish – odamlar moliyaviy qarorlar qabul qilishda bilimli bo‘lishlari lozim. Davlatlar iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash uchun trillionlab dollar ajratdi. Onlayn iqtisodiyot, elektron tijorat va raqamli texnologiyalarning rivojlanishiga turtki berdi.

7. Kelajakda iqtisodiy inqirozlarning oldini olish bo‘yicha tavsiyalar:

Iqtisodiy barqarorlikni oshirish – davlatlar o‘z iqtisodiyotlarini faqat bitta soha bilan bog‘lamasliklari kerak. Masalan, neftga bog‘liq bo‘lgan davlatlar turizm, sanoat va texnologiyaga ham sarmoya kiritishlari lozim.

Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish – sun‘iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari iqtisodiy xavfsizlikni oshirishi mumkin.

Ekologik iqtisodiyotni rivojlantirish – yashil iqtisodiyot global iqtisodiy barqarorlik uchun muhim ahamiyatga ega.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish – odamlar moliyaviy qarorlar qabul qilishda bilimli bo‘lishlari lozim. Xulosa qilib aytganda iqtisodiy inqirozlar turli sabablarga ko‘ra yuzaga kelishi mumkin, lekin ularning oldini olish va ularni bartaraf etish usullari albatta mavjud. Davlat siyosati, texnologik taraqqiyot va xalqaro hamkorlik kelajakdagi inqirozlarning oldini olishga yordam beradi.

Zamonaviy globallashuv sharoitida iqtisodiy inqirozlar nafaqat alohida davlatlar, balki butun dunyo iqtisodiy tizimiga sezilarli ta'sir ko‘rsatmoqda. Ushbu maqolada iqtisodiy inqiroz tushunchasi, ularning sabablari, turlari va tarixiy misollar asosida oqibatlari chuqur tahlil qilinib, muhim nazariy va amaliy xulosalar chiqarilgan. Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, iqtisodiy inqirozlar ko‘pincha tizimli muammolar, moliyaviy bozorlarning nomutanosibligi, spekulativ faoliyatlar, hamda davlat siyosatining yetarli darajada muvofiqlashtirilmasligi natijasida yuzaga keladi. Shu bilan birga, inqirozlarning takrorlanishi ularning davriy xarakterga egaligini va har bir iqtisodiyot uchun uzluksiz tayyorgarlik va islohotlarni talab etishini anglatadi.

Maqolada G‘arb davlatlarida sodir bo‘lgan yirik inqirozlar misolida inqirozlarning oqibatlari, ularni bartaraf etish choralarining samaradorligi va global ta'siri yoritilgan. Ayniqsa, 2008-yilgi moliyaviy inqiroz saboqlari va undan keyingi davrda qabul qilingan tartibga solish choralari bugungi kunda ham dolzarbdir. Ushbu tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda tizimli yondashuv, iqtisodiy diversifikatsiya, moliyaviy intizom va xalqaro tajribalardan oqilona foydalanish muhim hisoblanadi. Xususan, iqtisodiy siyosatda muvozanatli fiskal va monetar choralarni qo‘llash, xatarlarni erta

aniqlash tizimlarini joriy etish, xususi sektorini qo‘llab-quvvatlash va innovatsion rivojlanishni jadallashtirish kabi yo‘nalishlar muhim strategik ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy inqirozlarni faqat yuzaga kelgach emas, balki ularga tayyorgarlik ko‘rish orqali boshqarish mumkin. Buning uchun esa, har bir davlat o‘zining iqtisodiy siyosatini global muammolar kontekstida shakllantirib, barqaror rivojlanish yo‘lida faol va mas‘uliyatli yondashuvni qaror toptirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Krugman, P., & Wells, R. (2018). *Macroeconomics*. Worth Publishers.
2. Mishkin, F. S. (2019). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Pearson Education.
3. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press.
4. Stiglitz, J. E. (2016). *The Price of Inequality: How Today’s Divided Society Endangers Our Future*. W. W. Norton & Company.
5. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Palgrave Macmillan.
6. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF). (2023). *World Economic Outlook: A Rocky Recovery*. IMF Publications.
7. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2023). *O‘zbekiston iqtisodiyoti: Barqarorlik va rivojlanish yo‘llari*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy nashriyoti.
8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). *Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar va tahlillar*. Toshkent.
9. Krugman, P. (2009). *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. W. W. Norton & Company.
10. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business.